

A KIRÁLY A BUDAPESTI KÖNYVKIÁLLÍTÁSON.

A budapesti tavaszi országos könyvkiállítás legnevezetesebb eseménye volt: Urunk királyunk Ő Felségének legmagasabb látogatása, melylyel a kiállítást f. é május 10-én megtisztelte. Ő Felsége délután pont 2 órakor nyitott udvari kocsin, gróf Wolkenstein őrnagy szárnysegéde kíséretében érkezett az Akadémia palotájába, hol az előcsarnokban dr. Hegedűs Kandid Lajos mint Trefort miniszter képviselője, Ráth Gy. könyvkiállítási elnök, Majláth Béla múzeumi könyvtár-őr és Csontos János múzeumi könyvtári segéd-őr, ez utóbbiak mint a könyvkiállítási bizottság tagjai fogadták.

Mindenekelőtt Hegedűs miniszteri tanácsos, Trefort miniszter nevében, ezer bocsánatot kért Ő Felségétől, hogy az fekvő beteg levén, nem jöhetett el személyesen Ő Felsége üdvözlésére. A király élénk érdeklődéssel kérdezte: »rosszabbul van?» mire Hegedűs: »nincs rosszabbul Felség, hanem igen gyöngye» szavakkal felelt. Ezután Ráth György mint az országos könyvkiállítás elnöke röviden üdvözölte Ő Felségét és bemutatatta Majláth Béla múzeumi könyvtár-őrt és Csontos Jánost könyvtári segéd-őrt, mint a könyvkiállítási bizottság tagjait, ez utóbbit egyszersmind mint a kéziratok osztályának rendezőjét, ki Ő Felségét ezen osztályban kalauzolni fogja. A szemle Dankó József esztergomi kanonok könyvornamentikai gyűjteményével kezdődött, hol Ráth elnök volt a kalauz.

E gyűjtemény két teremben volt elhelyezve s Ő Felsége látható érdeklődéssel szemlélte a keretekbe foglalt könyvdiszitéseket, melyek külföldi nevezetesebb nyomdák termékeiből, mint műlapok voltak összeállítva.

A kiválóbb szépségű címlapok, továbbá Dürer, Wol-

gemut, Burghmair, Schaufelein, Holbein és más nevezetesebb művészek műlapjai megnyerték Ő Felsége tetszését, ki e gazdag és válogatott gyűjtemény láttára többször megjegyezte: »érdekese, szép«. A könyvekből kivágott diszítéseknek, milyenek: a lapszéli és homlokdiszítések, zár vignettek, initialék, nyomdász bélyegek, emblemák és hasonlók, megjegyezte Ő Felsége: »ezek kívánunk meztve«. A gyűjtemény megtekintése után a király annak tulajdonosáról kérdezősködött: »hogymelyik Dankó az?« mire Ráth azon felvilágosítással szolgált, hogy esztergomi kanonok, kinek Esztergomban igen szép gyűjteményei vannak, s hogy a bemutatott is azokból való. Innét Ő Felsége a kéziratok osztályába ment, hol Csontos János vette át a kalauzolást. Előrebocsátá, hogy a kéziratok osztályában az első csoportban oly kéziratok vannak kiállítva, melyeket a középkorban magyarországi egyének irtak és festettek. Ezek a nyomdászat előtti magyarországi könyveket képviselik, s a hazai és külföldi könyvtárakból vannak összehozva. Az ekkorig felderített 100 magyarországi könyvmásoló és könyvfestő közül be van itt mutatva 60 hazánkfiának munkája. A legrégebbi köztük a Pray-codex néven ismert missale 1228 körül, mely a Nemzeti Múzeum tulajdona s arról nevezetes, hogy irodalmunknak a legrégebbi magyar nyelvkinestet főtartotta. Ez a csoportban az egyedüli árpádkori kézirat. A legközelebbi után 1340 és 1348-ból való. Ezután végig menve a csoporton, Csontos minden kéziratnak elmondá rövid történetét, tulajdonosát, másolóját, festőjét s megmutatta a helyet, hova a másolók neveiket szokták bejegyezni. Ő Felsége figyelemmel hallgatta a magyarázatot s egyes kéziratoknál megtette saját észrevételeit. Kellemesen volt meglepetve, midőn az 5-ik számú kézitról megtudta, hogy a müncheni királyi könyvtárból való s kérdezte: hogy e könyvtár hány kézirrattal van itt képviselve? Őt Corvin-codexszel és négy hazai vonatkozású középkori kézirrattal Felség, volt a felelet. A Stephth Henrik által 1377-ben, Miskolczy László által 1394-ben és Nagyszombati Miklós által 1403-ban másolt és festett misekönyveket, valamint a körmezei és selmeczi (1426–1432) városi jegyzőkönyveket különös figyelmére méltatta Ő Felsége s kiállításukról megjegyezte: »igen szépek«. A libetbányai Magyar Péter által 1424-ben másolt kéziratnál Csontos kiemelte

hogy másolója a kitünőbb hazai kalligraphokhoz tartozott s hogy a kiállított példányon kívül még két nagyterjedelmű kézirat ismeretes tőle: a British Muzeumban és a berlini könyvtárban, mire Ő Felsége megjegyezte: »nagyon érdekes.« Tetszett továbbá a királynak az augsburgi könyvtár Ptolomaeus című kézírata, melynek címlapja renaissance izlésben van 1459-ben festve — s egy névtelen magyar ember munkája. A pozsonyi káptalan Gradualéja 1488-ból s ugyan ennek egy Missaléja 1489-ből, festett lapszéleik és miniatürejeik miatt szintén megnyerték Ő Felsége tetszését. Midőn azonban az utolsó előttről Csontos megjegyezte, hogy a magyarországi szentek miniatürejei egytől-egyik ki vannak metszve belőle, és hogy a 47. sz. kéziratot ugyanazon Zalka László 1489–90-ben másolta, ki később mint esztergomi érsek a mohácsi csatában elesett, Ő Felsége elkomolyodott s arca csak a budapesti egyetemi könyvtár egy 1474-ben másolt kéziratánál derült ki, midőn megtudta: hogy ezen kéziratnak másolóját nem ismerjük, de hogy magyar ember készítette, mutatja azon feljegyzés, mely a nyitott lapon vörös betűkkel olvasható, s így szól: »hogy hathnam«, ez a könyvmásoló feljegyzése ki írásközlben megszomjazott. Ő Felsége mosolygó arccal fordult a magyarához s kérdezte, hogy hol van ez írva, azután lehajolt az üveg-szekrény fölé és nagy érdeklődéssel olvasta a tréfás megjegyzést. A kalauzoló a Felség élénk figyelme által felbátorítva megjegyezte, hogy a középkorban a könyvmásolók colophonjaiban és feljegyzéseiben egész kis poézis fejlődött ki, mely a másolók hangulatát és kívánságát igen élénken feltünteti. Így az egyik mikor a könyvet befejezi, megjegyzi: »Qui te scribebat Joannes nomen habebat«; a másik felkiált: »O scriptor cessa cum manus est tibi fessa«; a harmadik kívánja: »Detur pro penna scriptori coelestia regna«; a negyediknek ez a kívánsága: »Detur pro penna scriptori pulchra puella«; az ötödik felkiált: »Explicit hoc totum, infunde da mihi potum«; a hatodik, a ki pénzért dolgozott, munkadíját kéri ezen szavakkal: »Finis adest operis mercedem posco laboris«; a hetedik szerzetes levén, kinek minden díj nélkül kellett másolnia, panaszkodik: »Est mihi precium kranek

quia nichil datur mihi nisi habundantia és így tovább. Mindegyiknek más, más kívánsága volt. Ő Felségét e kitérés derült hangulatba hozta. Ezután közelről megtekintette a csiksomlyói ferenczrendiek Gradualéját a XVI. század elejéről, melyben az egyházi, Gergely-féle hangjegyekkel irt, latin énekek közé a következő magyar versek vannak, mint kótás-énekek beékelve: »hopp haya koma«, »nosza emeljed jól«, »nosza lóra legények«, »nosza huszárok«, »értök hozzá atyámfia« és más ezekhez hasonlók.

Következett a magyar nyelvű kéziratok mint nyelvemlékek csoportja 1228 – 1539-ig, összesen 40 kézirat, a magyar nyelvemlékeknek színe java. Legrégibb nyelvemlékünk: a halotti beszéd és könyörgés, mely valószínűleg a XIII. század első negyedében, mindenesetre pedig 1228 előtt íratott s a Nemzeti Múzeum tulajdona, mindjárt megragadta Ő Felsége figyelmét, ki látható érdeklődéssel hallgatta azon néhány sort, a mit Csontos a kéziratból felolvasott s a nyelvemlék kora, nyelvezete és tulajdonosa iránt több kérdést tett. A többi nyelvemlékek közül: Kinizsiné Magyar Benigna asszony 3 imádságos könyve, Ráskay Lea nyulakszigeti apáczának négy kézírata, a Kriza-codex és a Jordánszky-codex kötötték le leginkább a Felség figyelmét. Kinizsiné asszonynak 1494 előtti imakönyve, mely a legszebb magyar kézirat, a mit ismerünk, különösen tetszett Ő Felségének, nagy érdeklődéssel nézte festett czimlapját és kérdezősködött birtokosáról.¹⁾ A Jordánszky-codexnél Csontos elmondotta a kézirat viszontagságos történetét s valamint itt, úgy a többi nyelvemlékeknél is kiemelte azon momentumokat, melyek Ő Felségét érdekelhetik. Az utolsó nyelvemlék a csoportban: a Kulcsár-codex volt, melyet frater Pápai Pál 1539-ben másolt.

Irodalomtörténeti fontosságuknál fogva e csoportban ki voltak még állítva: a Batthányi-hymnarium, Kájoni János Cancionaléjának kézírata és Balassa Bálint, elveszettnek hitt, szerelmes énekei XVII. századi másolat-

¹⁾ A kézirat tudvalevőleg a gróf Festetich-család keszthelyi könyvtáráé.

ban, melyet a történelmi társulat tagjai néhai báró Radvánszky Antal radványi könyvtárában a besztercebányai vidéki nagygyűlés alkalmával találtak. Ő Felsége ezeket is egyenkint megnézte.

A kéziratok harmadik csoportjában: a hazai történeti és művelődéstörténeti kútfők 1200—1529-ig, 75 kézirat által voltak képviselve. A legrégibb köztük: szent István legendája Hartviktól, mely három XII—XIII. századi példányban volt bemutatva. Ő Felsége e csoportnál is éber figyelemmel kísérte a magyarázatot s a pannonhalmi »Liber Rubert«-t, mely az egyedüli hazai középkori Charthularium, a mit birunk, továbbá a bécsi képes krónika lapjait, melyek egykorú miniatúrában Nagy Lajos király arcképét tartották fenn és a Ranzanus-codex-et, melyen Mátyás király Beatrix királynéval van ábrázolva, különös érdeklődéssel szemlélte. A Poggio Bracciolini-féle kéziratnál Csontos kiemelte, hogy ez olasz humanistának Hunyady Jánoshoz intézett levelei azért bírnak nagy fontossággal reánk, mert Hunyady János műveltségi állapotáról nagybecsű adatokat szolgáltatnak. Ebben ugyanis Poggio azt írja Hunyadynak: hogy az ő hadjáratainak dicsősége betölti egész Olaszországot, a humanisták el vannak ragadtatva általok s ő szeretne azok történetírója lenni, de még inkább el van ragadtatva a levélíró azon hír által, melyet Vincs Miklós Magyarországból Olaszországba hozott, hogy Hunyady üres óraiban az ő munkáit olvassa és örömet talál benne. — Hogy tehát kedvében járjon a humanista Hunyadynak, megküldte neki Vincs által két legújabb munkáját. Ő Felsége ezeket nagy figyelemmel hallgatta s a végén megjegyezte: »nagyon érdekes.« — Corvin János horoscopjánál mosolygott Ő Felsége, midőn hallotta, hogy a csillagász még a conceptio óráját és perczét is meghatározta s a csillagok forgásából megjósolta, hogy Corvin János kétszer fog nősülni, pedig nem úgy történt, hanem neje Frangepán Beatrix ment kétszer férjhez. Ezután végig menve a krakkói és nagyszombati XIV—XV. sz. anyakönyveken, a hazai krónikákon, szerzeteseink régi rendszabályain és történetén, a régi városi és egyéb számadások közt hosszabb ideig nézte II. Lajos király számadáskönyvét, továbbá a török deftereket, Budai Mihály Agendáját, a bolognai

egyetem XIV. századi törvényeit és a hazai középkori szerzők. ből: Kézsmárky János XV. századi Summáját.

Kájoni János Cancionaléjának partitúrája sajátos hangjegyei miatt feltűnt Ő Felségének, s az üvegszekrény fölé hajolva közelebbről szemlélte. A középkori hazai könyvbirtokosok közül leginkább Vitéz János fényes kiállítású kéziratai nyerték meg a király tetszését, továbbá egy Garázda-codex és a II. Ulászló czímerével díszített Nagonius-codex.

A legérdekesebb csoport a kéziratok osztályában volt a Corvin-codexek csoportja, melynél Ő Felsége legtovább időzött. Az ekkorig felderített 112 Corvin-codex közül, e csoportban be volt mutatva: 68, annyi tehát, a mennyi a Corvina-könyvtár elpusztulása óta együtt nem volt soha, az ismert Corvin-codexeknek nagyobb része.

A csoport Mátyás király ifjúkori arczképével kezdődött, mely a királyt egy Missaléban, a Canon előtti képen térden állva, királyi palástban ábrázolja, a mint kezeit a sebeitől vérző Űdvözítő felé emeli. Ő Felségét e kép megragadta s látható érdeklődéssel szemlélte Mátyás király ifjúkori vonásait. A kézirat a bécsi jezsuitáké, kik azt 1870 óta bírják.

Következtek az egyszerűbb kiállítású Corvin-codexek. Ő Felségének az első három bársonykötésű codex ismerősnek tűnt fel s kérdezte Csontositól, hogy hova való kéziratok ezek? Ezek azon Corvin-codexekből valók, melyeket Felséged kegyeskedett ezelőtt 12 évvel a Nemzeti Múzeumnak ajándékozni. »Emlékszem már«, jegyezte meg a király s tovább folytatta a szemlét a II. Abdul Hamid szultán által a budapesti egyetemi könyvtárnak ajándékozott Corvin-codexeknél, melyeknek kiállítását, lapszéli díszítéseit, initialéit különös figyelmére méltatta. Ezeket követték a legfényesebben kiállított Corvin-codexek. A sort a Gherardo által festettek nyitották meg.

Itt Ő Felsége tetszését nagy mértékben megnyerte a velenzei Averulinus, mely valóságos mestermű s Mátyás királynak van ajánlva. Az ajánlásban Bonfin, a munka latin fordítója, nagy elragadtatással ír Mátyás építkezéseiről, leírja Visegrád és Buda várát, melyeknél fönségesebbet alig képzelhetni, magasztalja a király könyvtárát, csillagászati termét s kiemeli, hogy Mátyás bécsi királyi várában függő kerteket csi-

náltatott. Ő Felségét ezek nagyon érdekelték s tetszésének többször adott kifejezést. A müncheni könyvtár: *Beda Venerabilis* című codexénél, mely a most említett Averlinus pendantja, Csontos kiemelte, hogy abban Mátyás hollói a lapszéli díszítésekben át vannak festve színes madarakra s Mátyás címere helyén II. Ulászló király felülfestett címere látható W. R. betűkkel, az eredeti M. R. helyett. Ő Felsége lehajolt az üvegszekrény fölé és közelről győződött meg a fényes kéziratban történt változtatásokról.

Az Attavantes által festett Corvin-codexek, rendkívül fényes és művészi kiállításuk által a Felsőg figyelmet egészen lekötötték. Hét példány volt ezekből bemutatva. Nem a legfényesebbek, de miniaturekben, lapszéli díszítésekben, initálékban és díszkeretekben igen változatosak és gazdagok. A legfényesebb köztük: a velencei sz. Márk könyvtár *Marcianus Capella* című kézírata, melyben 16 fényes díszkeret, 7 nagy kép és egy címkép van, mely *Mercurius* lakodalmát *Philologia*-val ábrázolja. Ez az ismert Corvin-codexek közt fényes kiállítására nézve a harmadik s arról nevezetes, hogy Mátyás király címere és emblemái a lapszéli díszítéseken legnagyobb részt ki vannak vakarva és elmázolva. A király e fényes kéziratok által kellemesen meg volt lepelve, tüzetesen megnézett mindent s többször megjegyezte: »rendkívül szépek.«

Azon Corvin-codexek közül, melyeket kötésüknél fogva vindicálunk a Corvinának, mivel címlapjaik ki vannak vágva, melyek tehát mint kétségtelen és jellemző Corvin-kötések szerepeltek a Corvin-codexek csoportjában, a múzeumi *Augustinus* nyerte meg leginkább Ő Felsége tetszését, mely vörös bársonyba van kötve s az aranyozott kapocsdíszekben Mátyás király zománczba foglalt címerét tünteti fel. Itt a magyarázó megjegyezte, hogy ez az ismert Corvin-codexek közt a legfényesebb kötés s Ő Felsége legkegyelmesebb adományából a Nemzeti Múzeum tulajdona. *Beatrix* királyné imakönyve és utasításai, melyeket számára *Diomedes Caraffa* a nápolyi király udvari embere azon alkalomból írt, mikor Mátyáshoz férjhez ment, szintén érdekelték Ő Felségét. Csontos részletesen elmondta, hogy a szerző milyen tanácsokat ad *Beatrix*nak; lelkére köti többek közt: hogy kezdjen már most ma-

gyar ul ta nu l ni, hogy mikor Magyarországra jön, tudjon az ország nagyjaival és a néppel legalább néhány szót magyarul váltani, majd későbbben környezetétől elsajátíthatja a nyelvet teljesen; tanácsolja neki, hogy ha az úton véletlenül Mátyással találkozik, tettesse magát hogy nem ismeri, ha pedig felismerte, szálljon le a lóról és jobbát nyujtsa neki, legyen irányában előzékeny, de tartzkodó, iparkodjék azonban é d e s a n y j á n a k rokon-szenvét és hajlamát minden áron megnyerni stb.

Ő Felségét ezen részletek derült hangulatba hozták, ki ez után még megtekintette a csonka Corvin-codexek préselt bőrkötéseit, a brüsseli Corvin-codex címlapjának színes másolatát, melyet gróf Batthyányi Lajos özvegye a Nemzeti Múzeum számára készíttetett és a római Corvin codexek fényképeit, melyeket a magyarországi püspöki kar a római zsinat alkalmával a hazai tudományos intézetek számára csináltatott. Ezzel a Corvin-codexek szemléje be volt fejezve. S mi, kik ennek tanui voltunk mondhatjuk, hogy az igen megható és tanulságos volt.

Mióta Mátyás király egyik legnagyobb alkotása, a világ híré C o r v i n a - k ö n y v t á r elpusztult, a Corvin-codexek, most voltak először ily nagy számban együtt. Mint a fecske a régi fészekbe, úgy kerültek vissza a szélrózsa minden irányából rövid időre körünkbe, hogy itt hazánkfiainak hirdessék Mátyás király könyvtárának dicsőségét és ismét visszatérjenek oda, hol mint hirmondók fönmaradtak, hogy tanuságot tegyenek a Corvina egykori nagyságáról. Hogy viszontláthattuk, első sorban Ő Felségének köszönjük, ki kezdettől fogva az ügy iránt melegen érdeklődött s azt legmagasabb pártfogására méltatta. Négy száz év múlva ismét hazánk fővárosa látta először a Corvina maradványainak nagyobb részét! Magyar tudósok kutatták fel és hozták össze őket együvé. A hazai közönség nem tudott eléggé betelni látásukkal, s midőn az érdeklődés már tetőpontra hágott s a nemzet színét-javát átjárta, eljött a magyar király is, hogy lássa nemzetének a hazai cultura terén tett haladását, s gyönyörködjék egyik dícső elődének nagy alkotásában. Mi ez érdeklődésben nemzeti culturánk biztosítékát látjuk jövődöbeli misziója iránt, mert mint Mátyás idejében, úgy most is élén áll: a király. Mig azonban Mátyás király tudományos körét idegenek képezték s műveltségünk a renaissance hatása alatt inkább clas-

sicus mint nemzeti volt, ma a magyar királyt magyar tudósok környezték s hazánk édes nyelvén mutatták be neki művelődés-történetünk közép- és újkori emlékeit.

A Corvin-Codexektől Ő Felsége a vegyes kéziratok csoportjához tért. Menetközben csodálkozását fejezte ki a kalauzolónak, hogy a Corvin-codexeket oly tüzetesen ismerjük s kérdezte, hogy általában hány Corvin codex ismeretes? s kellemesen meg volt lepelve, midőn megtudta, hogy a legújabb bibliographiai kutatások 112 kétségtelen Corvin-codexet derítettek fel, melyek 33 európai könyvtárban vannak elszórva.

A »hazai könyvtárak egyéb kézíratainak csoportja a IX. századtól a XV. század végeig összesen 71 festett kéziratot tűntetett fel. Ezek nincsenek vonatkozással hazánk történetére, de itt vannak az országban s fényes kiállításuknál fogva könyvtáraink díszét képezik. Be voltak tehát mutatva, mint bibliographiai érdekességek, mert adalékot szolgáltatnak a középkori könyvirás és könyvfestés általános történetéhez, s feladatuk volt ennek fejlődését századról-századra feltüntetni. A sorozatot a gyulafejevári Batthyányi-könyvtár codex aureusa nyitotta meg, mely a IX. századból származik, nagy arany uncialis betűkkel fehér pergamenre van írva s a legrégibb, legfényesebb és legértékesebb középkori kézirat az országban. Ő Felsége nagy figyelemmel hallgatta a róla tartott magyarázatot s a szekrény fölé hajolva közelebből is megtekintette. Következtek a X., XI., XII., XIII., XIV. és XV. századbéli latin és görög kéziratok igen szép változatosságban, a könyvirás és könyvfestészet fejlődését igen élénken feltüntetve. Itt Ő Felsége legtöbb figyelmet szentelt az imádságos könyvek gyűjteményének, mely a XIV–XV. századbéli olasz, burgundi és francia iskolákból több kiváló példányt mutatott be.

Különösen kiemelte a gróf Zichy Ödön által a M. Tudom. Akadémiának ajándékozott és gróf Andrássy Manó tulajdonát képező francia izlésű imádságos könyveket, melyek valóban igen szépek és izlésesek. A pálmalevelekre bekarczott pálibirmai nyelvű szentírás és a budhista rituale szintén érdekelték. A Mir Ali Sir Nevaji csagatáj kéziratnál kérdezősködött, hogy micsoda nyelven van írva és ki a tulajdonosa? keleti, török nyelven Felség s a Nemzeti Múzeum tulajdona, mely azt

Szulejman seiktől a török szofták vezetőjétől kapta, felelte a kalauz. Még a győri óriási Antiphonalét, mely a legnagyobb könyv az országban s kötése a maga nemében unicum, továbbá Bakocs-féle Gradualénak fényes kiállítasu czimlapját tekintette meg Ő Felsége s átment az ősnymtatványok osztályába, hol szintén Csontosí kalauzolta.

E csoportban összesen 76 ősnymtatvány volt kiállítva. Egytől-egyig hazai könyvtárakból valók. Csontosí a könyvnyomdásatról tartott rövid bevezetés után felhívta a Felség figyelmét a kiválóbb ritkaságokra és a festett ősnymtatványokra.

A legrégibb és legnevezetesebb volt köztük: »Durandi Rationale officiorum«, mely Mainzban Fust és Schöffer nyomdájában 1459-ben jelent meg s az esztergomi főegyházi könyvtár tulajdona. Ez, elsőrendű bibliographiai ritkaságok közé tartozik, legrégibb nyomtatott könyv az országban, s az ekkorig ismert keltezett ősnymtatványok sorában a harmadik Hártyakiadás. Hasonló nevezetességű: a legelső keltezett latin biblia 1462-ből, mely szintén Fust és Schöffer mainzi nyomdájából való s a gyöngyösi ferenczrendieké. Papirkiadás. Ezeket Ő Felsége tüzetesen megnézte. Figyelmére méltatta továbbá a többi hártya és papir incunabulumok közül: a pozsonyi evang. lyceum »Die Anboetor Christi« 1460-ik évi xylographiai ritkaságát, az esztergomi főegyh. könyvtár év nélküli (1460?) német bibliáját, a gyulafejevári könyvtár: Thomas Aquinas 1467-ki mainzi hártya kiadását, a Nemzeti Múzeum: Boetiusának 1473-iki nürnbergi festett kiadását, Thuróczy János krónikájának augsburgi (1488) díszkiadását, hártyán arany dedicatióval és aranyos díszes festésekkel, a Missale Quinque ecclesie 1499-ki hártyakiadását, és a Constitutiones incliti Regni Hungariae című, hely és év nélkül (1490 körül) Mátyás király fametszetű arczképével megjelent ritkaságot, továbbá a pécsi püspöki könyvtár, hely és év nélküli, valószínűleg Strassburgban 1466 körül, fényesen festett hártyán megjelent latin bibliáját és a pécsi 1499-ki hártya missalét. Tovább időzött Ő Felsége Perényi Imre váradi püspök 1488-ki velencei kiadásu missalejánál, melynek renaissance ízlésben festett lapszéli díszítéseit érdeklődéssel

szemlélte. Ez volt a legfényesebben festett ösnyomtatvány az egész kiállításon, egykori birtokosáról Csontos megjegyezte, hogy a mohácsi csatában elesett. Még az egyetemi könyvtár által kiállított fametszetű N a p t á r t á b l a 1478—1496-ból, nyerte meg Ő Felsége tetszését s a szemle, mely a két osztályban háromnegyed órát vett igénybe, be volt fejezve.

Itt a kalauzolást Ráth György elnök vette át s Ő Felsége Csontos felé fordulva, legmagasabb megelégedését fejezte ki.

A legközelebbi teremben: a Myskovszky tanár által közepkori kéziratokból festett initálék, lapszéli díszítések és könyvkötési minták gyűjteménye volt kiállítva, melyet Ő Felsége részletesen megtekintett.

Következett a könyvkiállításnak tulajdonképeni főtárgya: a magyarországi régi nyomtatványok osztálya, mely négy teremben volt elhelyezve s az 1473—1711-iki időszakból sok becses ritkaságot mutatott be.

A sorozatot a *Chronicon Budense* című latin nyomtatvány nyitotta meg, mely Budán 1473-ben, Mátyás király uralkodása alatt, Hess András nyomdájában látott napvilágot s a legrégibb magyarországi nyomtatvány, a mit ismerünk. Csak kevés példányban maradt fenn, s a kiállításon két példányban volt bemutatva. Egyik a Múzeumé, másik az egyetemi könyvtaré. Itt Ráth megjegyezte, hogy Budának 9 évve, előbb volt nyomdája mint Bécsnek és néggyel előbb mint Londonnak. Az említett krónikán kívül azonban még csak egy latin munkát ismerünk műhelyéből, u. m. »*Basiliusnak de legendis poeticis*« című munkáját, mely év nélkül Budán H. A.-nál jelent meg s a legtöbb bibliographus által első budai próba nyomtatványnak tartatik. Csak két példány ismeretes belőle; az egyik a salzburgi császári könyvtárból a kiállításon be volt mutatva. E két nyomtatvánnyal a budai nyomda elenyészik. A legközelebbi magyarországi nyomtatvány, a mit ekkor ismerünk s a kiállításon igen szép példányban volt látható: *Compendium Grammaticae Latinae* 1534-ből való s Honter brassói nyomdájának terméke. E nyomda termékei majdnem teljesen voltak a kiállításon képviselve. Csinosság, izlés, hibátlanság, díszes címlap és zár vignette jellemzik mindegyiket. Ő Felsége nagy figyelemmel és tetszéssel szemlélte őket s rólok

valamint a többi hazai XVI. századi nyomtatványokról megjegyezte, hogy sokkal szebbek és izlésesebbek mint a mostani nyomtatványok. Sylvester (Erdősi) János: *Latin-magyar Grammaticáját*, mely Ujszigeten a Nádasdi Tamás által állított nyomdában 1539-ben látott napvilágot s az első magyar könyv, melyet Magyarországon nyomtak és csak a Nemzeti Múzeum által kiállított unicumban maradt fenn, közelebbről megnézte Ő Felsége. E mellett volt: Erdősi János *Uj Testamentuma magyar nyelven* 1541-ből, szintén ujszigeti nyomtatvány, melyből a kecskeméti ref. collegium igen szép példányt állított ki. Diszes címlapja különösen tetszett Ő Felségének.

Itt Ráth elnök megemlítette, hogy körülbelül 4000-re tehetjük azon nyomtatványok számát, melyek magyarországi nyomdákban a szathmári békekötésig (1711-ig) láttak napvilágot. Ezekből a kiállításon, helyszűke miatt, minden nyomdából csak a legnevezetesebbek voltak bemutatva. Ő Felségét a magyarországi régi nyomtatványok nagy száma meglepte s megjegyezte: »nem hittem volna, hogy ennyit képesek legyenek összehozni.« Ráth az első szekrény ritkaságai-ból kiemelte még Ő Felsége előtt: Huszár Gál 1574-ki *komjáthi Énekes könyvét*, továbbá Werbőczy Tripartitumának 1574-ki nedelistyei horvát kiadását és az 1582-ki szászvárosi oláh bibliát, melyekből az első kettő unicum, a harmadik pedig csak két teljes példányban ismeretes. Ezután áttért a kolozsvári nyomtatványokra, melyek a kiállításon tekintélyes számban voltak képviselve.

Itt Heltai Gáspár nyomdájának termékei nyerték meg Ő Felsége tetszését. Izlés, csínosság, tiszta nyomás, szép betűk és ügyes fametszetek képezik jellem vonásukat. A legrégibb nyomtatvány: *Catechismus minor* 1550-ből való s csak az erdélyi Múzeum által kiállított példányban maradt fenn. Különösen megnézte Ő Felsége: Tinódi Sebestyén *krónikáját* 1554-ből, Werbőczy *Törvénykönyvét* 1571-ből, a *Cancionale*t 1574-ből, Heltai *krónikáját* 1575-ből és a *Kopaszságnak Dicséretét* 1589-ből. Ráth felhívta még a Felség figyelmét az »Igen hasznos és Draganemes *Receptum* A vagy Orvosság, mikoron az asz-

szonyi állaton avagy a szolgáló leányon tunya, rest, avagy ezéczogó szín vagy on» című kolozsvári XVI. századi, a budapesti egyetemi könyvtár által kiállított nyomtatványra, mely mint egy levelű nyomtatvány és mint unicum egyaránt becses.

A debreczeni nyomda szintén nagy contingenst szolgáltatott. A protestantismus főhelyén s ennek szolgálatában lévén, itt virágzó irodalmat hozott létre. Legrégibb nyomtatványa: Melius Péter Catechismusa 1562-ből való. Nyomtatványainak címlapjain: zászlós bárány és más csinos fametszetek láthatók. Ő Felsége figyelmesen végig szemlélte a kiállított nyomtatványokat s Werbőczy Magyar Decretumát 1565-ből, a Magyar Csisiót 1592-ből és a magyar históriás énekeket közelebbről megtekintette. Ezután szemlét tartott a sárvári, magyaróvári, váradi, gyulafehérvári, abrudbányai, komjáthi, semptei, alsó-lindvai, eperjesi, nedeliezi, nagyszebeni, pápai, bártfai, besztercebányai, nagyszombati, detrekői, galgóczi, szászfárosi, német-ujvári, rárboki, monyorókeréki, vizsolyi, siczi, kereszturi, pozsonyi, kassai, löcsei, csepregi, trencsini, tejfalusi, somorjai, sárospataki, zsolnai, lorétomi, csiki, keresdi, kézsmárki, komáromi és szakolezai nyomdák termékei fölött s egyes kiválóbb nyomdáknál és nyomtatványoknál hosszabb ideig megállapodott.

Ráth előadta Ő Felségének, hogy a reformatio bejövételével az új tant követő birtokosok saját székhelyükön állítottak nyomdát s itt nyomatták az új hitvallás könyveit. Így keletkeztek egészen igénytelen helyeken nyomdák, melyek a magyar irodalom virágzásának nagy lendületet adtak. Olyan helyeken, mint Csepregh vagy Keresztur, naptárakat nyomtak. Voltak vándor-nyomdászok is, kik egyik helyről a másikra jártak s mindenhol tevékenységet fejtettek ki. Így Manlius János a XVI. század utolsó két tizedében és a XVII. század elején öt helyen volt nyomdász. Ennek monyorókeréki nyomdájában 1587-ben jelent meg az első magyarországi német ujság, mely Sasvár szigetvári basának Sárkány Szigete mellett történt vereségét írja le. Ő Felsége ezeket figyelemmel hallgatta s a német ujságot, mely az olmczi könyvtárból volt kiállítva, a szekrény fölé haljólva nézte meg. Ráth elolvastá az ujság címét és colophonját:

»Gedruckt zu Eberawin Vngern durch Hansel

Manuel Anno M.D.LXXXVII^a s kiemelte, hogy ez a legrégibb hazánkban nyomtatott német ujság. A király megjegyezte: »n a g y o n é r d e k e s.« A felsorolt nyomdák közül a nagyszombati, bártfai és löcei nyomdáknál tovább időzött Ő Felsége s a kiállított nyomtatványokat közelebbről szemügyre vette. A nagyszombatinál Ráth megjegyezte, hogy ez a legrégibb s legvirágzóbb katolikus nyomda, mely 1578—1711 ig nagy tevékenységet fejtett ki s virágzó irodalmat hozott létre. Legrégibb nyomtatványa: *Telegdi Miklós Postillája* 1578-ból való. Szintén ily virágzó volt a bártfai nyomda, mely 1579 ben Kulesár György Postillájával kezdte meg működését s a magyar irodalom terjesztésében, az akkori legtekintélyesebb hazai nyomdának méltó versenytársa volt. A löcei nyomda 1614-ben keletkezett s 1711-ig Khlösz Jakab, Schultz Dániel és Brewer Lőrincz nyomdászok alatt az egész hazában igen jó hírnek örvendett s a hazai irodalomnak jelentékeny szolgálatokat tett. Bemutatott termékei nagy számuk és sokoldalúságuk által tűntek ki s általános figyelem tárgyai voltak. A naptár csoport, melynek nagy része régi könyvtáblákból volt kiáztatva és az erdélyi országgyűlési törvényezikkek szintén lekötötték a Felség figyelmét. Ez utóbbiakról kérdezte: hogy: m e g v a n n a k e t e l j e s e n? Legnagyobb részt Felség, felelte Ráth. Ezután megtekintette az ujkori magyarországi nyomdászat csoportját, mely az 1711—1848-ki időszakból a legkiválóbb hazai nyomdák nevezetes termékeit korlátolt számban mutatta be s átment a könyvkedvelők és könyvészeti érdekességek csoportjához.

A szemle Emich Gusztáv gyűjteményével kezdődött, mely 20 szépen festett középkori kéziratot, 23 ritka nyomtatványt és 7 nagybecsű régi s új kötést mutatott be.

E mellett volt Á g o s t o n József gyűjteménye néhány kiválóbb ősnymtatvánnyal, több XVI. sz. ritka kiadással és egy pár régi magyar nyomtatvánnyal. S z a l a y Imre gyűjteménye 9 darabból állott, de csupa válogatott ritkaságokból. Kiemeljük Thuróczy krónikájának augsburgi kiadását 1488 ból, Révay Katalin magyar imakönyvét XVII. sz. kéziratban, gróf Wesselényi Ferencz nádor imakönyvét kéziratban, mely Murányban 1647 ben iratott, és Der Weisz Kunig című 1774 ki bécsi nyomtatványt, melynek illusztrációi Hans Burgmaier fametszeteiről készültek.

Következett gróf K e g l e v i c h István kiállítása néhány kiválóbb külföldi nyomtatványból, köztük: Barletius: Scanderbeg című munkájának 1577-ki frankfurti kiadása Jost Ammon fametszeteivel, La Fontaine: Les Amours de Psyche et de Cupidon, 1791-ki párizsi amateur kiadás színezett képekkel és egy díszes kiállítási perzsa kézirat. S z e m e r e Attila négy ritkaságot állított ki, köztük egy XIV. századbéli hártya kéziratot miniatűrökkel és egy Dionysius De situ orbis című párizsi nyomtatványt 1499-ből Kerner nyomdájából, címlapján Jean Petit könyvtáros monogrammjával. K n a u z Nándor, esztergomi kanonok régi hazai könyvtáblákból kiáztatott 16 magyarországi nyomtatványt a XVI–XVII. századból mutatott be, melyek kettő kivételével mind unicumok. Kiemeljük: P e l e r d i Péter: B á t h o r y S i g m o n d n a k n y e r e s é g é r ől című munkáját, mely Német Ujvárott 1596-ban jelent meg s a legrégibb magyar újságlap, a mit ismerünk. A monyorókeréki 1537-ki német Zeytungnak pendantja. Ezután jött gróf A p p o n y i Sándor gyűjteménye, mely magyarországi vonatkozású, válogatott és kitűnően főtartott ritkaságaival a hazai közönséget egészen elragadta. E gyűjteményt legjobban jellemezzük, ha azt mondjuk, hogy az Magyarországon az, a mi Angliában a Lord Spencer-féle gyűjtemény, bibliographiai ritkaságok tárháza, bizonyos irányban nagy szakértelemmel és áldozattal összegyűjtve. Semmit sem emelünk ki belőle, mert a kiállított 51 könyv közül mindegyiket ki kellene emelnünk. Ennek szomszédságában volt: R á t h György gyűjteménye 64 könyvből, köztük 14 incunabulum, öt régi magyar unicum és nagyszámu hazai vonatkozású XVI–XVII. századbéli ritka nyomtatvány és újságlap. E gyűjtemény az Apponyié mellett méltán foglalhatott helyet. A n a g y a p p o n y i k ö n y v t á r gyűjteménye középkori kézíratainak és incunabulumainak gazdagságával lepte meg a közönséget. Összesen 10 középkori kéziratot és 24 incunabulumot állított ki. A kéziratok közt volt egy Prudentius a X. és Janus Pannonius a XV. századból. Az ősnymtatványok közt volt több hártya kiadás és néhány editio princeps renaissance ízlésben festett miniatűrökkel. Ezekből a legrégebb: S. A u g u s t i n u s D e C i v i t a t e D e i, római 1467-iki kiadás, gyönyörűen festett nagy képpel. Kiemelendő még: B e r n h a r-

opusculum peregrinationis in montem Sion című munka, mely Mainzban 1484-ben jelent meg s a kiválóbb ritkaságok közé tartozik. Érdemesek különösen fametszetei, melyek Jeruzsálem városát és a szent helyeket ábrázolják. Pauer János székesfejérvári püspök gyűjteményében 15 ritka nyomtatványt mutatott be. — Ezek közt volt 10 ősnymtatvány, Balassa Bálint *Istene Énekének* 1665-ki kassai és Melleghi *Franciscus: Bonum principium etc.* 1680-ki nagyszombati kiadása. Mind a két nyomtatvány unicum. Legvégül volt herczeg Windischgrätz Lajos, sárospataki könyvtárából a következő két könyv kiállítva: *Dictys Cretensis. Wahrhaftige Histori und Beschreibung von dem Troianischen Kriege etc.* Augspurg 1540 és *Grisson Fridericus: A fegyverjáték és lödömités kézikönyve* német nyelven. Augsburg 1570. Ezek a könyvedvelők csoportját berekesztették.

Ő Felsége ezen csoportot is Ráth kalauzolása mellett érdeklődéssel szemlélte s az általunk kiemelt ritkaságokat különös figyelmére méltatta. Az összbemutató itt is igen kedvező volt s Apponyi, Emich, Ráth és a nagyapponyi könyvtár gyűjteményei Ő Felségének kiválóan tetszettek, ki a szemle végén Ráth elnöknek legmagasabb meglegedését fejezte ki.

Következett a hazai könyvkötészet osztálya, mely a harmadik emeleten egy nagy teremben volt felállítva s 206 XV—XVIII. századi és körülbelül 300 jelenkori hazai kötésből állott.

A könyvkötészeti osztály melletti négy teremben ki volt állítva a jelenkori könyvnyomdászat csoportja is, mely igen jó benyomást tett. Itt voltak a hazai összes hírlapok mutatószámaikkal, továbbá: az Athenaeum, Franklin-társulat, Wilkens nyomda, pesti könyvnyomda részvény-társaság, Weizmann testvérek, Hornyánszky Viktor és más könyvnyomdák kiadványaik tekintélyes számával, a marosvásárhelyi és budapesti egyetemi nyomda pedig összes kiadványaikkal képviselve. Hazai kiadóink közül a M. Tudományos Akadémia, Ráth Mór, a Hoffmann és Molnár-féle cég, Aigner Lajos és mások állították ki saját kiadványaikat. Egy termet Lafrancini

Enea: Magyarország ármentesítéséről és a Dunáról közzétett munkái vettek igénybe. Ő Felsége ezeket is részletesen meg nézte.

A könyvkötési osztályban a kötések sorát Selmeczbánya statutumainak XV. századi díszkötése nyitotta meg. Tábláit vörös bársony borítja, vert és vésett gothicus ezüst sarkai pedig a hazai XV. századi ötvös iparnak remekei. Ez volt a csoportban a legrégebbi kötés, melyről kétségtelen, hogy a hazában készült. Következtek a többi ötvös művel díszített könyvkötések, melyekből az esztergomi főegyházi kincstár által kiállított három XVI. századi bársonykötés, aranyozott ezüst sarkokkal és címér díszítésekkel, továbbá a Nemzeti Múzeum régiségtári osztálya által bemutatott 13 ötvösművű kötés, aranyozott ezüst táblákon domborművű és niello-díszítményekkel, zománczos virágokkal és drágakövekkel, leginkább tetszettek Ő Felségének.

A maga nemében unicum volt a komáromi görög-keleti egyház község által kiállított XVI. századi aranyozott ezüst kötés domborművekkel díszítve. Fényes kiállítása által kitünt Zalka János püspök Missaléja, mely vörös bársonyba van kötve s aranyozott ezüst sarokdíszítéseiben a négy evangelistát, közepén pedig Naprági György volt győri püspök címérét tünteti fel. E díszítések ez utóbbinak Missaléjáról kerültek a mostani táblákra.

A bronzművel díszített táblák közt legrégebbi volt a Nemzeti Múzeum könyvtára által kiállított XIII. századbéli szarvasbőr-kötés kötőszíjjal és rézkapocscsal díszítve.

A külföldi bőrkötések közül a velencei XVI. század kötések kötötték le a Felség figyelmét. Kiállította a Nemz. Múzeum könyvtára.

A hazai bőrkötések gyűjteménye igen gazdag és változatos volt. Ezekből a legrégebbi kötet a pozsonyi káptalan állította ki 1488-ból. A táblát bőrbe vésett virágok és négy egyházi főatyának arczképe, a sarkokat pedig szép művű rézlemezek díszítették. A király figyelemmel nézte az egész csoportot s a gazdag anyag összegyűjtése fölött tetszését nyilvánította. Dicsérte a kolozsvári Guttmann-féle és az ezekhez hasonló debreczeni köteteket s érdeklődéssel nézte báró Bornemisza Annának két imádságos könyvét, melyeken következő felírást volt olvasható: Báró Bornemissza Anna Méltóságos Fejedelem Asszonya.

A jelenkori könyvkötészetet: Börner Frigyes zentai, Czerni Antal és Hant György kolozsvári, id. Dochnál József, Érczhegyi Ferencz, Fritz József, Geller József, Gottermayer és Haller, Hirhäger Károly, Lázár György, Mehner Vilmos, Molnár Mihály, Peinitsch János és Pösner Károly Lajos budapesti, Milinaries B. eszéki és Végh István békéscsabai könyvkötők kötéseit képviselték. Lázár György XV. századi imitált bőrkötéseit a Nemzeti Múzeum könyvtára, a többiek az illető könyvkötők állították ki. Ő Felsége megnézte valamennyit s örvendetesen tapasztalta a haladást és sokoldalúságot ezen hazai iparágban!

Hirhäger Károly és Posner Károly intézetei arról nevezetesek, hogy kötéseikben a sodronyfűzést alkalmazzák, mely külföldön már régóta divatban van. Többi könyvkötőink czernával fűznek. Ő Felsége a Posner által kiállított óriási nagyságu üzletkönyveket, továbbá Lázár és Dochnál imitált régi kötéseit és Gottermayer francia izlésű modern kötéseit különös érdeklődéssel szemlélte.

Ez utóbbit Ráth elnök bemutatta Ő Felségének, ki elismeréssel nyilatkozott kötéseiről, kérdezte, hogy budapesti-e? és további haladásra bátorította.

Még a dísz- és minta-kötéseket,¹⁾ melyek egy egész szekrényt foglaltak el és gróf Apponyi Sándor ritka szép francia és angol kötéseit méltatta Ő Felsége különös figyelmére s legmagasabb megelégedésének kifejezése mellett befejezte szemlélését, mely a nyomtatványok és kötések osztályában félóránál tovább tartott.

A király az egész kiállításon tovább időzött 5 negyed óránál. Az eredmény kellemesen meglepte s Ráth elnöknek többször fejezte ki tetszését és örömét a látottak fölött.

Mikor Ő Felségét a kiállítási bizottság az Akadémia kapujáig lekísérte, a bizottság felé fordulva ezen szavakkal bucsuzott el: »Köszönöm, nagyon szép és érdekes volt a kiállítás, igen meglepett.«

¹⁾ Ily kötések állították ki: Ipolyi Arnold püspök, Kruesz Krizostom főapát, gróf Károlyi Gyula, az országos iparművészeti múzeum és Polinszky Emil; és pedig: Józsa Sándor, Reichenstein V., Pösner Károly, Hirhäger Károly és Morzsányi Antal budapesti könyvkötőktől.